

Verso

Irodalomtörténeti folyóirat

Verso
Irodalomtörténeti folyóirat
2025/1

Szakmai védnökök
Bartók István
Jankovits László
Nagy Imre

Szerkesztők
Bozsoki Petra
Kucserka Zsófia
Laczkó András
Pálffy Eszter
Pap Balázs
Szatmári Áron

Az idegen nyelvű rezümék nyelvi lektora
Maczelka Csaba

Tördelőszerkesztő
Pap Balázs

Borítóterv
Simor Kamilla

ISSN 2630-8479

Felelős kiadó a PTE BTK Magyar Nyelv- és Irodalomtudományi Intézet
Klasszikus Irodalomtörténeti és Összehasonlító Irodalomtudományi
Tanszék vezetője (7624 Pécs, Ifjúság útja 6.)

szerk@versofolyoirat.hu

TARTALOM

TUDOMÁNYOS GYŰJTEMÉNY

CSÖRSZ RUMEN ISTVÁN	
Körülzúmmogések	
Zrínyi Péter versformáihoz	9
KEISZ ÁGOSTON	
Mit láttak egymásból?	
Ungvárnémeti Tóth László és a görög felvilágosodás	21
SZIGETI MOLNÁR DÁVID	
A lehetetlen elviselhetetlen könnyűsége	
„Münchhauseniádák” 17. századi szóbeliségünkben	39
RADNAI DÁNIEL SZABOLCS	
„Hejh ha a törvénynek szive volna!”	
Felvilágosult jogi gondolkodás Eötvös Károly <i>Nemzetes Bóthók uram szerencséje</i> című beszélyében	61

KRITIKAI LAPOK

BODROGI FERENC MÁTÉ	
Dupla kávé, honi karton	
S. LACZKÓ András, <i>Kegyetlen gazdagság, anyagi mennyország: Költészet és gazdaság a 18–19. századi magyar irodalomban</i> , Bp., Reciti, 2024 (Irodalomtörténeti Füzetek, 190).....	77
MOLNÁR DÁVID	
Vera ludor imaginatione	
TASI Réka, <i>Vana ludor imagine: Az imagináció kora újkori katolikus kontextusai</i> , Bp., Reciti, 2023 (Irodalomtörténeti Füzetek, 187).	87

HASZNOS MULATSÁGOK

VÁMOS VIOLETTA	
„No, nagy leány hát!”	
Vörösmarty műveinek nőalakjairól	93
PAP BALÁZS	
Egy vers kontextusai	
Balassi Bálint: <i>Ó, nagy kerek kék ég...</i>	107
A tanulmányok összefoglalói / Abstracts	125
A lapszám szerzői	129

Pap Balázs

Egy vers kontextusai

Balassi Bálint: *Ó, nagy kerek kék ég...*

ÖTVENNYOLCADIK
VIDENS JULIAM NEC ORATIONE NEC RATIONE
IN SUI AMOREM INFLAMMARI POSSE, QUESTU-
BUS MISER COELUM, TERRAS ET MARIA IMPLET,
POLLICENS INDIGNABUNDUS SE NULLUM CAR-
MEN JULIAE GRATIA DEINCEPS CANTATURUM
[azon nótára]

1. Ó, nagy kerek kék ég, dicsőség, fényesség,
csillagok palotája,
Szép zölddel béborult, virágokkal újult
jó illatú föld tája,
Csudákat nevelő, gályákat viselő
nagy tenger morotvája!
2. Mi haszon énnékem hegyeken-völgyeken
bujdosva nyavalyognom,
Szörnyű havasokon fene párduc módon
kietlenben bolyognom,
Tövis közt bokorban, sok esőben, hóban
holtig csak nyomorognom?
3. Medvéknek barlangit, vadak lakóhelyit
mi haszon, hogy bójárom?
Emberek nem lakta földön ily régolta
mi jutalmamat várom?
Ha mindenütt éget szerelem engemet,
mind bűm, kínom csak károm.
4. Sokszor vadászással, szép madarászással
én mind csak azon voltam,
Hogy nagy szerelmemet, ki forral engemet,
szívemben mint megoltsam,

- De semmit nem nyertem véle, sőt vesztettem,
mert inkább égtem, gyúltam.
5. Mert valahol járok s valamit csinállok,
elmémbe mind ott forog
Julia szép képe, gyönyörű beszéde,
lelkem érte forr, buzog,
Valahová nézek, úgy tetszik szememnek,
hogymind előttem mozog.
6. Noha felmetszette szívem közepette
Cupido néki képét
Gyémánt szép bötűkkel maga két kezével,
de mégis szép személyét
Nézni elűz engem, noha nyilván érzem,
hogymind csak vallom gyötrelmém.
7. Más kegyes is engem szeret, de én őt nem,
noha követ nagy híven,
Azért, mert az Isten, csodául nagy bölcsen,
csak Juliára éppen
Minden nagy szépséget e földön úgy szerzett,
hogymind senki szebb ne légyen.
8. Ó, énreám dihűdt, elvesztemre esküdt
igen hamis szerelem!
Miért nem holdultatsz meg annak, kit jártatsz
utánam szerelmesen?
S mire kedvem ellen gyútasz ahhoz engem,
aki megnyerhetetlen?
9. De te törvényidnek, noha csak vesztenek,
kételen kell engednem,
Zsámolyul vetettél, rabjává ejtettél
mert Juliának engem,
Kínját, hiszem csoda, hogymind mintha jó volna,
oly örömet viselem.
10. Mint az leppentőcske gyertyaláng közibe
magát akartva üti,
Nem gondolván vele, hogymind gyertyaláng heve
meg is égeti, süti,
Szívem is ekképpen Julia szénében
magát örömmel fűti.

11. Hatalmas szemei, haragos beszédi
engem noha vesztenek,
De minden szépségnél, minden szerelemnél
mégis inkább tetszenek,
Rajta esik, hal, vész lelke, s csak az nehéz,
hogy tart számkivetettnek.
12. De ám akár medgyen vélem bár szerelem,
szabad légyen már véle,
Csak hogy ezt engedje kínom érdemébe,
hogy amint felmetszette
Juliát szívemben, szinte úgy versemben
is tessék meg szép képe.
13. Hideg léven kívül, égvén pedig belül
Julia szerelmétől,
Jó hamar lovakért járván Erdély földét
nem nagy fáradság nélkül,
Ezt öszverendelém, többé nem említvén
Juliát immár versül.

Ez az Juliáról szerzett énekeknek a vége¹

Hogy Balassi Bálint elkészült verseit alakítgatja, azt pontosan tudjuk. Hogy *pontosan* hogyan teszi mindezt, azt csak kivételes esetekben pillanthatjuk meg. A ránk maradt versanyag és a szövegeket ránk hagyományozó hordozók minősége alapján jobbára lehetetlen állításokat tenni. A több áttételen keresztül megőrződött kódexanyag túlnyomórészt unikumforrás. Minden ettől eltérő szövegváltozat drága kincs, bár csak a legkritikább esetben válik használható viszonyítási ponttá.

A 20. század derekán előkerült úgynevezett *Saját kezű versfüzér*, másképp nevezve *Mikrociklus* némely pontjánál történetesen ez a helyzet. Vadai István egy *Tiszatáj*-diákmellékletben még 1995-ben rekonstruált néhány alakulástörténeti jelentőségű pillanatot.² Megfigyelései rendkívül izgalmasak és módfelett tanulságosak. Az öt, epigrammaszerű, darabonként egy Balassi-strófa terjedelmű alkotások negyediké (*Bánja, hogy hajnalban kell az szerelmesétől elmenni*) esetében jól visszakövetethető módosítást figyel meg a korábbi változat, a *Celia-sorozat* második darabjának harmadik strófájához képest: „Az első sorban egy *hogy* szócskából lesz *ha*, a harmadik sorban pedig az egyszerű állításból halmozás. Balassi itt is a lejegyzés közben

¹ BALASSI Bálint *Összes művei*, kiad. KÖSZEGHY Péter, Bp., Osiris, 2004 (Osiris klasszikusok), 141–143.

² VADAI István, „*Forr gerjedt elmémre, mint hangyafészekre sok új vers...*”: Balassi Bálint saját kezű versfüzérééről, *A Tiszatáj* diák-melléklete, 1995/1.

igazít a versen. Előbb hozzáfogott a *gondom* szó leírásához, majd két betű papírra vetése után áthúzta a szókezdetet, és módosított formában írta le a sort.”³

Mivel az átalakításnak az áthúzott szókezdet miatt nyoma maradt, jellemezhetővé válik az átalakítás maga. A Kőszeghy Péter szóalkotását használva épp „szerelempedagógus” szerepben tetszelgő Balassi Batthyány Ferencnek elküldeni szánt szövegeit másolja egy lapra, egyúttal némiképp átalakítva. A szöveget formáló anyag nézete szerint még nincs megkötött állapotban, de én magam még addig is elmerészkednék, hogy a letisztult megszilárdultságot egyébként sem gondolná művei sajátjának. Miről árulkodhat ugyanis ez a pillanat? Ennek elképzeléséhez némiképp hátrébb kell lépünk.

Balassi valamikor az ezerötyszázkilencvenes évek elején levélben verseket küld Batthyány Ferenc számára. Ezek némelyikéről tudjuk, hogy korábbi költeményeiből mazsolázza ki?, desztillálja le?, mindenesetre onnan emeli át a levélbe. A korábbi költemények reciklálása kétféleképp képzelhető el: vagy emlékezetéből idézi vissza e különösen jól sikerült strófákat (magam ezt tartom valószínűtlenebbnek), vagy saját korábbi verseinek kézírata a levélírás alkalmával mellette van, és onnan válogat ki önmagukban is megállni képes részeket. A *Mikrociklus* háromötöde esetében legalábbis bizonyos, hogy korábbi verseiből származó strófákról van szó. Nézetem szerint tehát a költő másolja saját verseit, ezt teszi valószínűbbé a Vadai rekonstruálta javítás is. Mi lehet a másolás forrása? A Balassi-kutatás fősodra alighanem úgy

3 Uo., 11. A vers két változatát is e dolgozat szövegközlése nyomán idézem. (A *Balassa-kódex*-ben szereplő *magyar szózat* helyett Vadai Varjas Béla zseniális és épp a *Saját kezű versfűzér* szövegváltozatával igazolt javított átiratát hozza jelöletlenül és roppant helyesen. Vö. *Balassa-kódex*, kiad., jegyz. VARJAS Béla, Bp., Akadémiai, 1944, 124.)

Bánja, hogy hajnalban kell az szerelmesétől elmenni

Hajnalban szépülnek fák, virágok, füvek, harmaton ha nap felkél,
Cseng szép madárszózat, vígan sétál sok vad reggel, hogy elmúlt éjfél,
Újul zöld bokor is, de nékem akkor is dolgom csak gond, bú, veszél.

[Második]

Ugyanakkor, hogy megkedveli Céliát, ekképpen könyörög mindjárt neki, hogy
kegyes szemeit reá vetvén, vegye be szerelmében s vidám jó kedvében

Két szemem világa, életem csillaga, szívem, szerelmem, lelkem,
Kinek módján, nevén, szaván, szép termetén jut eszembe énnekem
Régi nagy szerelmem, ki lőn nagy keservem, végy szerelmedben engem!

Reménlett jóm, kincsem, mi örömmel hintsem én ez árva éltemet,
Ki csak terajta áll, s nálad nélkül halál, csak tőled vár kegyelmet,
Hogyha utólad azt, ki téged néz s virraszt, s magánál inkább szeret?

Hajnalban szépülnek fák, virágok, füvek, harmaton hogy nap felkél,
Cseng szép madárszózat, vígan sétál sok vad reggel, hogy elmúlt éjfél,
Újul zöld bokor is, de nekem akkor is gondom csak merő veszél.

felelne erre a kérdésre, hogy *szükségszerűen* az úgynevezett *Maga kezével írott könyv*. És ha tényleg az, akkor észre kell vennünk valamit. A vers néhány pontját átjavító költő nem érzi szükségesnek a versen tett változtatás átvezetését a forrásszövegre, ha ugyanis tényleg a *Maga kezével írott könyv* van előtte, és abban javítana, akkor Vadai nem vehette volna észre a különbséget, hiszen az nem is léteznék: a másolók ugyanis továbbörökítették volna, ahogy egyébként is továbbörökítették a nem javított változatot.

Ha így áll a dolog, akkor Balassi számára saját versei permanensen alakíthatók, de a későbbi variánsok nem írják fölül a korábbi alakokat. Nincs szó tehát arról, hogy valami eszményi elérését célozná a költő.

Ebben voltaképp semmi újdonság nincs. Ez a megfigyelés legfőljebb érthetőbbé teszi azokat az elejtett információkat, melyek alapján tudjuk, hogy a költő életművét töredékesen ismerjük. Azt a hanyag nemtörődömséget, mellyel unikumforrásokat másra ruház a szerző. Vagyis az ilyen, a *Balassa-kódex*ben szereplő gyakran idézett mondatokat:

„Ezek az énekek, kiket Balassi Bálint gyermekségétől fogva házasságáig szerzett. Jóllehet kettő híja: az egyik egy virágének az *Irgalmazz Úristen* nótájára, kinek az kezdeti így volt: *Valyon meddig akarsz engem kesergetni*. Az elveszett. Másik egy könyörgés a *Palatics* nótájára, ki az nyíri Báthory Istvánnál és Ugnotnénál is volt. így kezdetik el: *Láss hozzá-m, ödvessígemnek Istene*.⁴

Ezzel szemben áll a büszke öntudat is: a versek általa (és az arra fölhatalmazottak által) bármikor alakíthatók, avatatlan kéz azonban hozzájuk ne merjen nyúlni, már ha hihetünk Rimay Jánosnak, aki Balassi egy levélrészletének idézésével formál jö-
got Balassi verseinek szerkesztésére:

„Küldtem Kegyelmednek magam elméje faradékiból vágatott rövid három énekecskémet is, de magának Kegyelmednek, tudván, hogy természetekben való neveléssel ékesgettesék s tudja őket magánál tartani s igazgatni is Kegyelmed. S nevetem azokat s busulás nélkül sem szenvedhetem, akik akármilyen írásimot is elméjeknek csomós pórázára kötvén sok igének változtatásával (obruálván sensusit is) vesztegetik, fesletik, izetlenítik és az mellett engem való rágalmazásokkal, nyelveknek hegyeit is fenik.”⁵

Akárhogy is, Balassi olyan költőkarakternek tűnik, aki, ha kedve úgy diktálja, átírja műveit, és nemigen avatkozik bele a változatok későbbi küzdelmébe, nem tesz azért, hogy az eszményi variáns éljen túl kizárólagos, vagy legalábbis legnagyobb eséllyel.

4 BALASSI *Összes művei* (2004), i. m., 85.

5 BALASSI Bálint *Összes művei*, kiad. ECKHARDT Sándor, Bp., Akadémiai, 1951, 381.

Az hogy az *Ó, nagy kerek kék ég...* is átesett átdolgozásokon, annyira vitán felül áll, hogy szinte már magától értetődő – azzá teszi mindenesetre az a két eltérő kontextus, melyből három ránk maradt változatát ismernünk kellene. A költemény Balassi szerelmes verseinek azon kisebb csoportjához tartozik, melyet több forrás is megőrzött számunkra. Megőrizte egyfelől az eminens Balassi-forrás, a *Balassa-kódex*⁶ (ötvennyolcadikként szerepel Balassi Júlia-ciklusában, ráadásul nem is akárhol, hanem a Júliáról szerzett énekek legutolsó darabjaként), és tartalmazza a *Fanchali Jób-kódex* is, egy helyen teljes terjedelmében (a 15–17. lapon), egy helyen pedig kezdőstrófájával jelzi, hogy ott kellene szerepelnie (332. lap).

A *Fanchali Jób-kódex* páratlanul izgalmas kézirat, számos olyan szöveggel, melynek ismerete nélkül alapvetően más képet látnánk a régi magyar költészetéről, de a drámairodalomról is. Ebben a kéziratban maradt ugyanis ránk viszonylag pontosan rekonstruálhatóan, ha nem is maradéktalanul, Balassi *Szép magyar komédiája*. A *Fanchali Jób-kódex* 1958-as felefedezéséig sem volt titok, hogy Balassi átültette magyarra Cristoforo Castelletti *Amarilli* című pásztorjátékát; ezt igazolta egy, ma az OSZK-ban őrzött négylevélnyi nyomtatványtöredék, mely a mű egy vélhetően 17. század eleji kiadásából maradt ránk,⁷ és amelyről Waldapfel József bizonyította be, hogy az olasz pásztorjáték fordítása.⁸ A *Fanchali Jób-kódex* szövegváltozata⁹ nagymértékben eltér a nyomtatványétól, de a szakirodalom az eltérések jellege alapján mindkét változatot szerzőinek sejtí. Tárgyunk szempontjából annak van elsősorban jelentősége, hogy a *Fanchali Jób-kódex* másolója (talán pusztán gazdaságossági megfontolásokból) lemond arról, hogy két alkalommal is leírja az *Ó, nagy kerek kék ég...* kezdetű verset, és nem veszi észre azt (esetleg nem tulajdonít jelentőséget annak), hogy a komédiabéli variáns rövidebb, mint a Júlia-versek közti. Kizárható ugyanis, hogy a Júlia nyomát kutató Sylvanus verses monológját azzal zárta volna Balassi, hogy hűvös időben erdélyi lovakat vásároltat vele, miközben előzőleg egy, az erdélyi tájba problémamentesen nem illeszthető tengerszakadék mellett kereste a madarászó kegyest – vagyis a vers kolofonja nem szerepelt a drámában.

Két kontextus?

A vers kurtább variánsa tehát a *Szép magyar komédia* része, nem is hangsúlytalan helyen szerepel benne: Sylvanus prózában kezdődő monológja ebbe a versbe csap át, hogy aztán vele le is záródjék az első actus. A vers szoros kapcsolatban áll a monológ

6 Erről legutóbb SZIGETI MOLNÁR Dávid, *A Balassa-kódex visszafejtési kísérlete: Észrevételek a Hozzászólásokhoz*, Verso, 2024/2, 9–41, https://versofoolyoirat.hu/verso2024_2.pdf#page=7.

7 RMNy 1172, a töredék szövegének kiadása: ERDÉLYI Pál, *Balassa Bálint komédiája (Egy hasonmással)*, MKsz, 1900/1, 1–16, 10–16; illetve GYARMATI BALASSI Bálint, *Szép magyar komédia*, kiad. KÖSZEGHY Péter, SZABÓ Géza, Bp., Szépirodalmi, 1990, 59–64.

8 WALDAFEL József, *Balassi, Credulus és az olasz irodalom*, ItK, 1937, 142–154, 260–272, 354–365, 261.

9 Betűhív kiadása: JÁN MIŠIANIK, ECKHARDT Sándor, KLANICZAY Tibor, *Balassi Bálint szép magyar komédiája – A Fanchali Jób-kódex magyar és szlovák versei*, Bp., Akadémiai, 1959 (Irodalomtörténeti Füzetek, 25), 49–106.

prózai részeivel, amint arról a jelenet latin argumentuma is tanúskodik: „Sylvanus amore Juliae incensus partim carmine, partim soluta oratione deflet et absentiam et crudelitatem Juliae”.¹⁰ A monológ prózai része a következő:

„Sylvanus szól őmagában, nézvén széllyel Juliát.

Sylvanus Csak egy ösvényen sem tudom az én szerelmes szép Júliám-nak kisdéd nyomát! Ej, jól jutt eszemben, néha amaz völgyen látám, hogy hol léppel, hol kepecével madarászdoggált. Majd azfelé ballagok, s nyugodván az jó szagó füvekben, mégis énekeldegélek, s úgy múlatom el addig az időt, míg valahol megláthatom itt az tengerszakadék mellett.”¹¹

A Julia után bolyongó Sylvanus azt tartja a leghatékonyabb kutatási módszernek, ha egy tengerszakadék melletti völgyben, ahol emlékei szerint Julia valaha már madarászott, a fűbe heveredve dalra fakad, és mindaddig énekel, amíg meg nem pillantja a reményei szerint visszatérő kegyest. Az ének még idemásolt első strófája, amint azt épp a monológ prózai előzményeiből tudjuk, a beszélőt körülvevő tájat jellemzi és invokálja – ráadásul Balassi saját invenciója alapján, az ég, a föld és a tenger megszólítása (mely megszólítás a ciklusbeli változat argumentumába is bekerül) ugyanis hiányzik az olasz eredetiből. Ezt világosan tudjuk Waldapfel József idézett tanulmánya óta, mely a Balassi-vers forrását Castelletti szövegében találta meg, és szinoptikusan közölte is az olasz eredetit és a versszöveget. Castelletti szövegét ma már Szegedi Eszter fordításában magyarul is olvashatjuk:

„Selvaggio

Sehol, semmilyen ösvényen nem látom bemélyedve az édes Amarilli lábnyomát. Emlékszem, néha láttam hálót feszíteni és lépet kenni szegény madárcáknak ebben a völgyben. Legjobb lesz, ha itt megvárom. Lepihenve, ahol a friss, sűrű gyeppel barátságos ülőhelyet kínál ölen, énekléssel adom ki magamból fájdalommat. Énekem legyen összhangban e forrás tiszta hullámainak zúgásával.

Miért jó nekem magányos erdőkön át bolyongani szirtek, tüskés bokrok, ágak-bogak között, meredek szakadékokon és omladozó sziklákon, üregeken és szűrős, sűrű bozóton át, medvék és kígyók odújában, ahová ember még sosem tette be a lábát, ha mindig velem van Ámor, bárhová lépjek, és új nyíllal tér vissza hozzám, hogy belém löje, és a szép, bájos tekintet emlékezetembe vésve továbbcsúszítja a tüzet, melyben egész lényemmel égve lángolok? A semmittevés előli menekvéssel, ahol a száműzöttség erőnné lép elő, hol szarvasra, hol dämvd-

¹⁰ Sylvanus, a Julia iránti szerelemtől lángra gyúlva, részben versben, részben prózában siratja Julia távollétét és kegyetlenségét.

¹¹ BALASSI Összes művei (2004), i. m., 281.

ra, nyúlra, más menekülő állatra vadászva hálókka és agarakkal, azt reméltem, lángom alábbhagy, de csak hevesebb lett. Mert az én vonakodó nimfám velem van, a keblem közepébe fészkei magát, és csak rá gondolva érezhetek egy kis örömet. És attól még, hogy szememtől távol van, a szerelmes nyíl nem döfi kevésbé a szívem. Jaj, hányszor csalta meg édesen szemem és lelkemet egy pálma vagy hajlékony fűz árnyéka, melyet néha megcsodáltam, ahogy a szellőtől rezgett; és mondtam: most jelenik meg az, aki engem jajgatásra ítelt. Mert őt képzeltem az árnyék helyébe. De hiábavaló gondolatnak bizonyult távolról figyelni. Nincs kő, sem fa, ahova Ámor keze ne festette volna fel nimfámat. Erővel vezet a szerelem őfelé, hogy viszontlássam, még ha nyilvánvaló is, hogy azzal, hogy látni törekszem, a halálba futok: miután tréfának veszi kínomat, amellyel semmilyen más szenvedés nem ér fel; és becsukja előttem a könyörület kapuját. Jaj, fájdalmas sors: megvetem Tirreniát (ó, Ámor furcsa hatása), aki külsőre nem kevésbé kecses és szép, és értem gyötrődik és emészti magát. Helyette őt követem, aki elrejtőzik és menekül. Az igazságtalan Ámor ellenem esküdött, és engedelmeskednem kell törvényének, még ha kétes és szigorú is. De én bolond, miért fohászkodom boldogabb létért, ha érte epedni és sötét börtönbe zárva élni édesebb sors számomra, mint szabadságban örülni bárki másnak? Jobban áhítozom az ő minden könyörülettől távol álló tekintetére, mint a másikéra, akié könyörületes és alázatos. Folytasd csak tehát, Ámor, ahogy szoktad! Amarilli nem mutatkozik. Jobb lesz, ha máshol keresem. De mielőtt elindulnék innen, lemosom magamról a port és az izzadságot a hűs forrásban, s felfrissítem magam ezekkel a falusi étkekkel.”¹²

A drámaszöveget összevetve Balassi versével a nyilvánvaló egyezések mellett számos különbségre is bukkanhatunk. A legszembeszökőbb természetesen a vers nyitóstrófája, de emellett észre kell vennünk azt is, hogy Castellettinél Ámor nem vési föl Selvaggio szívére Amarilli képét, míg a Balassi-versben Cupido felmetszi Juliáét Sylvanus szívére, ráadásul betűk segítségével, vagyis leírást karcol oda, nem rajzot; és nem e helyről származó import a leppentőcske-hasonlat¹³ sem. Talán az is említésre méltó különbség, hogy míg Selvaggio egy csacsogó forrás mellett heveredik le, hogy bevárja Amarillit, addig Sylvanus sokkal vadabb tájakon bolyongva reméli a madarászó Julia felbukkanását, és míg Selvaggio a monológ végén említett falusi étkek és bor mellett még kedélyesen elbeszélget Cavicchióval, addig a *Szép magyar komédia* első felvonása Sylvanus énekével véget ér. Ezek a különbségek sokkal súlyosabbá teszik a magyar Sylvanus-monológot.

12 SZEGEDI Eszter, *Balassi Szép magyar komédiája és olasz forrása, Castelletti Amarilli című pásztorjátéka*, Bp., Eötvös, 2018, 46–50.

13 WALDAPFEL, i. m., 356; Amedeo DI FRANCESCO, *A pásztorjáték szerepe Balassi Bálint költői fejlődésében*, Bp., Akadémiai, 1979 (Irodalomtörténeti Füzetek, 95), 116.

Balassi tehát hol szorosabban, hol szabadabban, de végeredményben Castelletti nyomán hozza létre a Sylvanus-monológ verses részeit is, de talán a legfontosabb, hogy a nyitóstrófa konkrét kapcsolata a beszélőt körülvevő tájjal az első felvonás utolsó jelenetéhez köti a szöveget.

A vershez számos elemzés készült, és ezek több szempontból is szinoptikusak: együtt látják a forrást és a feldolgozást, de együtt látják a vers két kontextusát is, noha a két szöveggörnyezet eltérő és talán más-más értelmezést kívánó. Amedeo Di Francesco egyenesen a *Balassa-kódex*beli argumentum felől olvassa a komédia szövegét:

„E költemény esetében Balassi költészetének egyik egyedi csúcspontjáról van szó, ahol a stilisztikai tökéletesség és a belső költői ihlet kiteljesedése teljes egységben jelentkezik. Hogy jobban megérthessük ennek a kozmoszhoz intézett magányos éneknek a tökéletességét, ennek az egyetemes panasznak, melyben a költő »quaestubus miser coelum, terras et maria implet« a fontosságát, szem előtt kell tartanunk, hogy e költemény magán viseli azoknak a különböző kulturális és művészi alkotóelemeknek a jegyeit, melyek a költő gondolatvilágában jelen voltak Castelletti pásztordramájának fordítása idején. [...]

Az első rész az örökös bolyongásnak, a bujdosásnak Balassinál már alapvető fontosságúnak felismert motívumára épül. Az első, jellegzetesen balassias szakasz a világegyetemhez, vagyis a külső világhoz intézett megszólítás: [...] A határtalan tágasság, a végtelen nyugalom képe áll előttünk, mely éppen a határok feloldásával képes kifejezni a költő belső világának végtelenségét. A meghatározatlan tér élményét itt a strófa struktúrája maga sugallja, éreztetve a tér horizontális és vertikális dimenzióit. Egyrészt élénk tárul a természet attribútumainak a leírása, másrészt megjelennek az univerzum alapelemei: ég, föld, tenger.

Ez az esedező megszólítás, melyet Balassi a természet erőihez, viszontagságai érzéketlen szemlélőihez intéz, teljesen új elem az olasz mintához, Selvaggio említett monológjához viszonyítva.”¹⁴

Állhat így a dolog. A vers első strófájának megszólítottjai azonosak: az ég, a föld és a tenger. Pontosabban a tenger morotvája. A *Balassa-kódex* szöveggörnyezete még arra sarkallja Eckhardt Sándort, hogy a szokatlan harmadik invokálthoz magyarázatot fűzzön: „3 Chudakat neuelő (= tengeri szörnyeket tápláló) – morotuaya: gyalmostava; Danzig körül láthatott ilyen mocsaras tengeröblöket” – írja a kritikai kiadás e vershez fűzött jegyzeteiben.¹⁵ Vagyis Eckhardt 1951-ben még a *Fanchali Jób-kódex* és a komédia teljes szövegének előkerülése előtt biografikus magyarázatot keres a meglepő képhez, mely mellett a komédia szövegét elemző

¹⁴ DI FRANCESCO, i. m., 106–108.

¹⁵ BALASSI Összes művei (1951), i. m., 242.

Amedeo Di Francesco kitart, noha már Sylvanus monológjának részeként, deixissel indító strófaaként olvassa.

Márpedig a dráma szövegében Sylvanus szájából szólva ez a strófa, hogy úgy mondjam, csak mérsékelten kozmikus, ezt a jelentést csak a kódexbeli kontextusban ölti magára, ha úgy tetszik, Credulus (vagyis Balassi) szavaiként. Alighanem ezért lesz Castelletti forrásából a prózai monológkezdetben is tengerszakadék. Amedeo Di Francesco Waldapfel Józseftől inspirált¹⁶ nyitóstrófa-értelmezése csak azt hagyja figyelmen kívül, hogy Waldapfel ugyan felfedezte, hogy Castelletti nyomán készült az *Ó, nagy kerek kék ég...*, de ő nem tudott a másik kontextusról, kizárólag a Júlia-ciklusbeli versről tett állításokat. Márpedig a két helyen szereplő vers két költemény. Sylvanus drámabeli szavalatában a „Más kegyes is engem szeret, de én őt nem, noha követ nagy híven” egyértelműen vonatkoztatható Galateára, a *Balassa-kódex* változatában ugyanezek a szavak semmiképpen nem utalhatnak erre a fiktív nőalakra. A drámában a szöveg sylvanusi mélységben szerelmes, közvetlen környezetét invokálja, jól kitapintható női vetélytársakat emleget, a dráma terében van jelen, a Júlia-ciklus záródarabjának beszélője a dráma konkrét terének elvesztésével lesz lényegesen drámaibb.

Waldapfel Amedeo Di Francescóra is áteredő lelkesedése a költemény „balassissága” iránt másokat is magával ragadott. A verset arányszemlélete kapcsán elemző Komlovszki Tibort mindenféleképpen.¹⁷ Ő mintha rezonálna a vers különféle kontextusaira,¹⁸ de végeredményben Waldapfellel egyetértőleg a „vers Castelletti-től független intonálásának patetikus szárnyalását” csodálja, mely őt a *Katonaének* nyitányára emlékezteti.¹⁹ És szerencsére nem csábul el Waldapfel értelmezésének, melyben Balassi természetleírásában a költő vitézi életének színhelyét véli felfedezni,²⁰ inkább Julow Viktorral ért egyet, aki a vonatkozó strófából „kozmosztávlatot, mitikus borzongást és panteista áhítatot” olvas ki.²¹ A továbbiakban a vers struktúrájára koncentrálok, de jelen gondolatmenetünk szempontjából sokkal érdekesebb, hogy ő is a ciklusbeli hely alapján értelmezi a szöveget, mintha a ciklusba helyezés gesztusa a textológiában ismert ultima manus elvével lenne egyenértékű:

16 „Balassi énekének líraisága valahogy az eredeti szoros követése ellenére is egészen más, s ezt kivált az intonálás különbsége okozza; ez ad különösen Balassias ízt az egésznek, s teszi – a költemény további menetét irányító főminta lágy szentimentalizmusa ellenére – Balassi egyik legférfiasabb szerelmes versévé. Egy versszak áll Selvaggio panaszának fordítása előtt. Általa egészen más lelkület kifejezőjévé válik a panasz, s a magában keveset mondó felkiáltás-sorozat folytán lehet a hangulat-egység megbomlása nélkül határozott búcsúszó ugyanaz az ének, amely panaszolja, hogy nem tudja nem szeretni Júliát.” WALDAPFEL, *i. m.*, 357.

17 KOMLOVSZKI Tibor, *Balassi Bálint: Ó nagy kerek kék ég... = A régi magyar vers*, szerk. KOMLOVSZKI Tibor, Bp., Akadémiai, 1979 (Memoria Saeculorum Hungariae, 3), 127–143.

18 „A vers ezért Balassi költészetében többszörösen meghatározott: 1. a pásztordráma-fordítás szerves része; 2. a Júlia-ciklus szintetikus záródarabja; 3. önálló költemény (a ciklustól függetlenül).” *Uo.*, 139.

19 *Uo.*

20 Waldapfel értelmezése a strófa hibás átiratán alapul, a tanulmányban a vers kezdősora így szerepel: „Oh nagy kerek kék ég, vitézség, fényesség, csillagok palotája”. WALDAPFEL, *i. m.*, 357.

21 Idézi KOMLOVSZKI, *i. m.*, 139. Az eredeti: JULOW Viktor, *Balassi katonaénekének kompozíciója*, ItK, 1972, 640–652, 641.

„Tulajdonképpen az egész Júlia-ciklus ilyen kettős jellegű: egy-egy vers írásakor az adott, konkrét élethelyzet és szándék váltotta ki a verset, de ugyanazon vers ciklusbeli szerepében már ez a verset kiváltó helyzet elhalványul, nem lényeges. A ciklusbeli szerep a meghatározó. Az alkalmi jelleg másodlagossá, elhanyagolhatóvá válik Balassi érett költészetében.”²²

Vagyis amikor Balassi a komédia számára írt verset a kolofonstrófával a ciklus záródarabjává komplettírozta, „fokozhatatlan ellentétet” épít a nyitóstrófában szereplő „megújuló egyetemes természet” és a záróstrófában található, „költő számára adott, konkrét hideg tél” közt.

Két kontextus.

Hogy (irodalom)történeti okai vannak-e annak, hogy Balassi Júlia-ciklusának, fiktív lírai önéletrajzának, a *Balassa-kódex* egytől ötvennyolcadik, esetleg egytől hatvanhatodik, ne adj’ isten, harmincnégytől hatvanhatodik vagy ötvennyolcadik darabjáig tartó ciklusát tekinti kimondva-kimondatlanul mérvadó kontextusnak a szakirodalom, azt nem tudom megmondani. Kellemes merengénivalót biztosít mindenestre. Azonban sokkal fontosabbnak gondolom ennél, hogy milyen lehet a két, immáron nem versengő kontextus viszonya. És még ennél is fontosabbnak, hogy ennek akadhatnak-e szövegkritikai következményei.

A kutatások szerint a *Szép magyar komédia* 1587 és 1589 között íródott, bizonyos vélekedések szerint 1588 tavaszán, nagyjából egyidőben a Júlia-ciklussal.²³ Arról is konszenzus van, hogy a vers egy strófával rövidebb változatban szerepelhetett a komédiában, a kolofonról azt tartják ugyanis, hogy a komédiából elhagyható, „mivel bizonyos, hogy az a Júlia-ciklusba illesztéskor íródott bővítés”.²⁴ Ezek szerint olyasféle keletkezéstörténetet kell elképzelnünk, hogy Balassi találkozik Cristoforo Castelletti *Amarilli* című pásztorjátékának 1587-es kiadásával, fordítást készít róla, melyről a ránk maradt változatok különbségei miatt állítható, hogy szerzője még bíbelődik vele, a drámafordításba beleszótt verses részeket később átemeli a Júlia-ciklusba, némi módosítások után. Az *Ó, nagy kerek kék ég...* esetében valószínűsített módosítás az, hogy egy, a versfolyam szempontjából kiemelkedően fontos kolofont helyez a költemény végére.

Ez a magyarázat azonban sajnos nem probléma nélküli.

Egyfelől nem kezd semmit a kezdőstrófa kérdésével. Láthattuk, hogy az értelmezők Waldapfel óta a Balassi leleményéből versbe került kezdőstrófa invokációjában látják a költő életművében is kimagaslóan jó verssé artikulálódni az *Amarilliból* készült verses fordítást. Igen ám, de a kezdőstrófa aligha keletkezhett

22 KOMLOVSZKI, i. m., 141.

23 GYARMATI BALASSI, i. m., 92.

24 BALASSI *Összes művei* (2004), i. m., 497.

lineáris fordítás közben, ugyanis az ezt megelőző monológ rész eredetijében – mint láttuk – nem tengerszakadék, hanem forrás szerepel. Ha valóban a prózai szöveg torkollott volna a verses panaszba, akkor alighanem ott is forrás lenne.

Az még nehezebben illeszthető ebbe a történetbe, hogy a verset fordító Balassi egy, a dráma kontextusába nem magától értetődően belesimuló motívumszálat is a költeménybe szőjön. Miért akarná Sylvanus *csak azt* kérni végül a szerelemtől, hogy Julia képe megtetsszék a versében? Ő az első felvonás végén semmi egyebet nem akar, csak azt, hogy találkozzék Juliával. Túl nagy körmönfontóságot kellene felténnünk Balassiról ahhoz, hogy ezekkel a strófákkal a következő felvonásban színre lépő Julia szépségét igyekezze mintegy felkonferálni, legkivált úgy, hogy bajosan lelünk a versben Julia-deszkripciót – de erről még lesz szó később.

Annak a megértése is problémát okoz, hogy miért használja itt is a drámafordító Balassi a leppentőcske hasonlatot, ha tudja, hogy a következő felvonás negyedik jelenetében Credulus szájába is bele kell fordítania.²⁵ Végül még ott van annak a nyomasztó kérdése is, hogy miért Sylvanus karaktere lesz az, aki bombasztikus versekkel fejezi ki szenvedélyes rajongását Julia felé, olyanokkal, melyek Balassi ciklusába is átemelhetők, és nem a főhős Credulus. Ő miért csak egyszer fakad egy rövidke dalra?

Alighanem bonyolultabb magyarázat után kell tehát néznünk.

A fenti körülmények miatt magam azt tartom elképzelhetőbbnek, hogy Balassi, amikor kezébe kerül Castelletti *Amarillije*, bizonyos részeitől inspirálódva versek írásába fog, némiképp átdolgozva és megmozgatva azokat. Az *Ó, magas kősziklák...* esetében még inkább ötletet, mint forrást kap, de a Selvaggio-monológot már szorosabban követi, ha nem is műfordítói hűséggel. Kiegészíti a szöveget (belekerül a szívre firkáló Cupido), és a pásztorjáték későbbi részeiben is talál olyan részeket, melyeket ideilleszt (leppentőcske). Valahogy így képzeletben Waldapfel is a dolgot a dráma teljes szövegének előkerülte előtt. Ezt követően Balassi kedvet kap ahhoz, hogy némiképp átdolgozva lefordítsa az *Amarillit*, és ekkor az e mű hatására korábban készített verseit is betagozza a drámaszövegbe.

Ez sem sokkal bonyolultabb történet, és talán nem is oly életidegen. Ráadásul magyarázatot ad a fentiekre, sőt bizonyos dolgok még következhetnek is belőle. Immár érthető, hogy miért tűnnek credulusinak Sylvanus dalra fakadásai. Megmagyarázható, hogy miért kerülnek olyan részek a versbe, melyek a Castelletti-szöveg egyéb helyéről, esetleg egyéni inventióból vagy máshonnan származnak. Már amennyiben versen a ciklusbéli variánst értjük. Ugyanis korántsem bizonyos, hogy ezek a részek a drámába is bekerülnek.

Persze az is elképzelhető, hogy igen.

A nyitóstrófán Balassi szemléltomást nem változtat. Erről tanúskodik, hogy a *Fanchali Jób-kódex* másolója ezt a versszakot még lemásolja a dráma részeként, je-

²⁵ „Miképpen hogy az leppentőcske az gyertyalánghoz való örömben az gyertyalángban akartva ütni magát, én is örömet fűtem az ő kedvéért nagy szerelemben lelkemet.” GYARMATI BALASSI, i. m., 32.

lezve, hogy itt olyan vers szerepel, melyet korábban már beírt a könyvbe. Semmi okunk feltételezni, hogy nem közvetlenül a dráma szövege adja a csonka variáns kezdetének forrását. De azt is észre kell vennünk, hogy magyarázatot kapunk arra a változtatásra, melyet Sylvanus prózai szövegén tesz Balassi: az első strófában invokált morotva miatt az olasz forrás forrása tengerszakadékká változik.

A továbbiakról már problematikusabb állításokat tenni. Az igen valószínű, hogy a szakirodalmat idézzem: *bizonyos*, hogy a kolofonstrófa nem szerepelt a drámában. A miértet azonban másképp látom: szerintem az eddigiekből következően nem azért, mert a dráma szövegvariánsa vándorol át a versciklus ötvennyolcadik helyére, és csak ott egészül ki a záróversszakkal. Úgy gondolom, a vers drámába illesztése idején a strófa még egyéb okokból nem létezik. Balassi ugyanis még nem zárta le sem a Júlia-ciklust, sem a Júlia-szerelmet. Még azt sem tudja, hogy ez a vers lesz az ötvennyolcadik. Az *Ó, nagy kerek kék ég...* csak egy egyszerű szerelmesvers.

A drámába kerülő vers tehát a Selvaggio-monológ ihlette udvarlóvers hazatelepített, és *talán* a szövegbe vissza is tagolt változata. Logikusnak tűnik, hogy Balassi úgy adja Sylvanus szájába saját elemekkel feldúsított versét, hogy az problémamentesen illeszkedjék a dráma meséjébe. Úgy gondolom, hogy a leghosszabb ismert, tizenhárom strófás változat tizenkettedik strófája²⁶ ezt a problémamentes illeszkedést nem engedi teljesülni. Korábban is szoltam már róla, Sylvanus Julia megjelenését várja, esze ágában sincs versportrét készíteni róla. Ha viszont ez a strófa kihullik, akkor könnyen magával ránthat egy korábbi is: a hatodik versszakban²⁷ szívre író Cupido, melyre a tizenkettedik visszaüt, szintén nem illik Sylvanus szájába. Végül valószínűnek gondolom, hogy a leppentőcskehasonlatot Credulusnak ítélte Balassi, és a redundancia elkerülése végett, a tizedik strófát²⁸ sem építette be a komédiába.

Kijelenthető, hogy amennyiben a fentiek helytállóak, Komlowszki Tibornak tökéletesen igaza volt, amikor azt állította, hogy

„[a] vers ezért Balassi költészetében többszörösen meghatározott:

1. a pásztordráma-fordítás szerves része;
2. a Júlia-ciklus szintetikus záródarabja;
3. önálló költemény (a ciklustól függetlenül),”²⁹

csak a sorrenden kell picit módosítani:

26 „De ám akár medgyen vélem bár szerelem, / szabad légyen már véle, / Csak hogy ezt engedje kénem érdemébe, / hogy amint felmetszette / Juliát szívemben, szinte úgy versemben / is tessék meg szép képe.”

27 „Noha felmetszette szívem közepette / Cupido néki képét / Gyémánt szép bötűkkel maga két kezével, / de mégis szép személyét / Nézni elűz éngem, noha nyilván érzem, / hogy csak vallom gyötrelmét.”

28 „Mint az leppentőcske gyertyaláng közibe / magát akartva üti, / Nem gondolván vele, hogy gyertyaláng heve / meg is égeti, süti, / Szívem is ekképpen Julia szenében / magát örömmel fűti.”

29 KOMLOVSZKI, i. m., 139.

1. önálló költemény (a ciklustól függetlenül);
2. a pásztordráma-fordítás szerves része;
3. a Júlia-ciklus szintetikus záródarabja.

Összefoglalva a fentieket: Balassi a vers három változatát készítette el. Egyet teljes terjedelmében olvashatunk, ez a kódexbéli utolsó Júlia-vers. Egy ennél egy strófával rövidebb, ez készült legkorábban. És egy olyan variánst is létrehozott a költő, melyből hiányzik a hatodik, a tizedik, a tizenkettedik és a tizenharmadik strófa.

A szívre írt kép

Az imént azt valószínűsítettem, hogy a komédiában kurtább változatban szerepelhetett a vers, és részint azok a részek hiányozhattak belőle, melyekből megtudjuk, hogy Cupido a beszélő szívére szavakkal felírta Júlia képét, valamint az a strófa is, melyben kifejeződik a beszélő legfőbb vágya, tudniillik, hogy sikerüljön versében felidézni ezt a szavakkal készített portrét. A továbbiakban arról a versről lesz szó, melyet a *Balassa-kódex*-ben olvashatunk, melyben e vágnak teljesülnie kellene.

Nincs könnyű helyzetben, aki rá akar akadni Cupido leírására, a vers ugyanis szűken méri Júlia jellemzőit. Kínálja magát a tizenegyedik strófa leírása,³⁰ mely Júlia még szépségénél is nagyobb dühödt hatalmáról szól, vagyis nem magától értetődően „szép kép”. Persze nem elképzelhetetlen, hogy Cupido nem jóindulatában ír a szívre, és megbélyegzésképp szeretné rögzíteni a szerelmes beszélő szívére, hogy temperamentumos donnája szerint mégiscsak egy lúzer. Mindazonáltal a vers egyetlen korábbi elemzője sem olvasta úgy e strófát, hogy beteljesítse a beszélő kérését. Annál a pár snassz sornál pedig többet várnánk Cupidótól, mely a hetedik strófában a konkurenciához képest állítja szépnek Júliát,³¹ nem beszélve arról, hogy Cupido általában kerül a transzmitologikus utalásokat.

Kínálja magát a megoldás, hogy a Júliához írt legvégső költemény az öt megelőző versektől is várja, hogy megidézzék Júlia képét. Igen ám, de akkor Cupido nagyon apró betűkkel kell hogy írjon arra a szívre, nem mellesleg kénytelenek vagyunk megint csak kihúzni a komédiából a vonatkozó strófát.

Szilasi László megoldása szerint Balassi beszélőjének kérése voltaképpen nem egyszerűen a szépség Cupidóhoz mérhetően precíz ábrázolására vonatkozik, hanem

„arra irányul, hogy a felhasznált költői nyelv legyen képes az Isten által megteremtett tökéletes (szinekdochikus) lényről Cupido által megalkotott, s a beszélő szívének hústábláiba felmetszett tökéletes descriptionnak és inscriptionnak hasonlóan tökéletes verbális rekonst-

30 „Hatalmas szemei, haragos beszédi / engem noha vesztenek, / De minden szépségnél, minden szerelemnél / mégis inkább tetszenek, / Rajta esik, hal, vész lelkem, s csak az nehéz, / hogy tart számkivetetnek.”

31 „Azért, mert az Isten, csodául nagy bölcsen, / csak Juliára éppen / Minden nagy szépséget e földön úgy szerzett, / hogy senki szebb ne légyen.”

rukcióját adni. Nem másra irányul tehát ez a kérés, mint arra, hogy az Isten – Cupido – Balassi – olvasó – útvonalon veszteségmentes legyen az információáramlás: magára a tökéletes (mert tökéletesen áttetsző) nyelvire.”³²

Így olvasva a szöveget ismét kijelenthető, hogy ha Balassi beszélője egyben a komédia Sylvanusa is, akkor elképzelhetetlen, hogy minden strófa elhagyja a száját, azonban bármennyire is szeretném, hogy a Júliához szóló utolsó vers megszólalója ilyen vágyakat dédelgessen, továbbra is egyszerűbb és konkrétabb megoldást keresnék.

És egy kínálja is magát.

Az olasz pásztordrámában Selvaggio arra panaszkodik, hogy a természeti környezet minden mozdulása mögött szerelmének felbukkanását sejti. Szegedi Eszter így fordítja a vonatkozó részeket:

„Jaj, hányszor csalta meg édesen szemem és lelkemet egy pálma vagy hajlékony fűz árnyéka, melyet néha megcsodáltam, ahogy a szellőtől rezgett; és mondtam: most jelenik meg az, aki engem jajgatásra ítelt. Mert őt képzeltem az árnyék helyébe. De hiábavaló gondolatnak bizonyult távolról figyelni. Nincs kő, sem fa, ahova Ámor keze ne festette volna fel nimfámat.”³³

Balassi fordítása ettől némiképp eltér:

Mert valahol járok s valamit csinállok,
elmémbe mind ott forog
Julia szép képe, gyönyörű beszéde,
lelkem érte forr, buzog,
Valahová nézek, úgy tetszik szememnek,
hogy mind előttem mozog.

Itt nem egyszerűen arról van szó, hogy egy félrehajló ág a szeretett nő közeledtét jelezné, hanem inkább arról, hogy a beszélő elméjébe a természet minden egyes eleme minduntalan megidézi Júlia képét, sőt szavait is. A természet (de talán helyesebb úgy, hogy az érzékelhető világ) tehát Júlia képe, szemben Castellettivel, akinél a kegyes a világ egyik szereplője, aki néha gyanúsán megrezgeti környezetét. Nagyon fontos különbség. Már csak azért is, mert így könnyen beteljesültnek tekinthető a beszélő vágya, ugyanis vegyük észre, Balassi verséből megtetszik Júlia szép képe:

32 SZILASI László, *A sas és az apró madarak: Balassi Bálint költői nyelvének utóélete a XVII. század első harmadában*, Bp., Balassi, 2008 (Humanizmus és Reformáció, 30), 225.

33 SZEGEDI, i. m., 48. Az olasz szöveg: „Ahi quante volte l'ombra d'una palma, / O d'una salce lenta, / Che da l'aure collar talor mirai, / Ingannò dolcemente gli occhi, e l'alma; / E dissì or s'appresenta Quella, / che mi condanna a tragger guai. / Perché di lei pensai / Che fosse l'ombra. E mentre di lontano / Seguir la volli, il mio pensier fu vano. / Non è sasso, né tronco, ove non sia / Pinta per man d'Amor la ninfa mia.” *Uo.*

Ó, nagy kerek kék ég, dicsőség, fényesség,
 csillagok palotája,
 Szép zölddel béborult, virágokkal újult
 jó illatú föld tája,
 Csudákat nevelő, gályákat viselő
 nagy tenger morotvája!

A dicsőséget, nyugalmat és kifürkészhetetlen mélységeket rejtő kegyes. Az invokált nem más, hanem maga Júlia. Ha úgy tetszik, az ötvennyolcadik vers az elsőhöz hasonlóan afféle aenigma.

Hatásos lett volna e bekezdés előtt lezárni ezt a dolgozatot, akad azonban néhány apróság, ami még idekíváncozik. Úgy gondolom, hogy az első strófa jólsikerültsége okán került a dráma szövegébe, Balassinak nem volt szíve lemondani róla, és nem egyszerűen hozzáköszörülte a prózai előzményeket, hanem azzal, hogy Sylvanus kulisszáihoz igazította a prózai szakaszt, más regiszterbe helyezte az önmagában és később a ciklusban sokkal patetikusabb szöveget. Természetesen ehhez némely strófákat, mint fentebb volt róla szó, el kellett hagynia.

Ha kontextusából kiragadom, épp ezt mondja Klaniczay Tibor is híres dolgozatában:

„[A] Célia ölen megtalált szépség, boldogság és harmónia nem azonos azzal, amit korábban keresett, melyért a »nagy kerek kék eg«-et, a »csillagok palotá«-ját ostromolta.”³⁴

34 KLANICZAY Tibor, *A szerelem költője* = K. T., *Reneszánsz és barokk: Tanulmányok a régi magyar irodalomról*, Bp., Szépirodalmi, 1961, 183–295, 277.